

УДК 32.001 + 327 + 339.9

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.59.35>

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ШКОЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Олег Кукарцев

*Національний університет «Львівська політехніка»,
Інститут гуманітарних і соціальних наук,
кафедра політології та міжнародних відносин,
вул. Митрополита Андрія, 5, 79013, м. Львів, Україна*

Розкрито характерні риси теорії та методології англійської школи дослідження міжнародних відносин. Мета розвідки полягає у визначенні особливостей англійської школи дослідження світової політики та її ролі в дисциплінарній історії міжнародних відносин. Спираючись на історичний метод, аналіз методології, метод змістового аналізу ідей, концепцій і теорій, висвітлено історію виникнення англійської школи, специфіку її теоретико-методологічного підходу у вивченні явищ та процесів світової політики, а також предметне поле.

Виявлено, що англійська школа є альтернативною, самодостатньою та відмінною концепцією дисципліни міжнародних відносин. Представники школи передусім виходять з того, що дослідження міжнародних відносин є гуманітарною дисципліною, яка залучає вченого у філософський, історичний, правовий або соціологічний підхід. За їхнім переконанням, теорія міжнародних відносин засадничо нормативна, не є і не може бути строго науковою (у позитивістському розумінні науки). З'ясовано, що її традиція філософської ґрунтовності, історико-соціологічного розуміння та несприйняття науки у позитивістському ключі впливає з припущень про природу та основи знання у теорії міжнародних відносин, а також його межі та сприйнятливості до перевірки.

Встановлено, що англійська школа відіграла важливу роль у визначенні того, якими саме мають бути основні проблемні області дисципліни. З точки зору істотних дослідницьких проблем, школа фокусується на нормативних, соціальних та історичних питаннях міжнародних відносин. Концепція міжнародного суспільства розглядається як ключова концепція, яка об'єднує англійську школу. Хоча серед її членів немає згоди щодо того, як міжнародне суспільство з'явилося, у якому стані воно перебуває тепер і яка перспектива його очікує у майбутньому. Так само відсутня однаковість у розумінні того, чому та як змінюються інтереси, норми та правила, які лежать в основі міжнародних суспільств.

Ключові слова: англійська школа, міжнародні відносини, світова політика, традиція, традиційний підхід, епістемологія, теорія міжнародних відносин, методологія, нормативна теорія, історія, міжнародне суспільство.

Англійська школа зробила напевно найвідоміший та найвпливовіший британський внесок у теорію міжнародних відносин. Для багатьох вчених це теоретична, методологічна та нормативна позиція, виходячи з якої можна писати, з якою можна співвідноситися або проти якої можна сперечатися, подібно до того, як реалізм був для американської дисципліни міжнародних відносин. Незважаючи на це, доволі складно встановити теоретичну сутність школи. Свого часу з цієї теми точилася жвава дискусія [12; 19; 9; 25; 10; 3; 8; 20; 14], і варто докласти зусиль, щоб скласти перелік визначальних рис, які характеризують англійську школу.

Мета дослідження – проаналізувати особливості англійської школи дослідження світової політики та її роль в дисциплінарній історії міжнародних відносин.

Англійська школа посідає чільне місце у дослідженні міжнародних відносин. Її назва з'явилася у 1970 рр. для позначення групи переважно британських або натхнених британцями фахівців, для яких основним об'єктом аналізу виступало «міжнародне суспільство» [13, с. 84]. Виникнення та початкове оформлення школи припадає на період 1950-1980 рр. Провідними її архітекторами були Чарльз Менінг, Герберт Батерфілд, Мартін Вайт, Хедлі Булл, Джон Вінсент та Адам Ватсон. З 1990 рр. найвпливовішими членами англійської школи є Роберт Джексон, Тімоті Дан, Баррі Бузан, Ніколас Вілер, Річард Літл, Ендрю Лінклейтер, Ендрю Харелл, Едвард Кін, Хідемі Суганамі та низка інших вчених.

На думку деяких коментаторів, засновником школи був Чарльз Менінг, а кафедра міжнародних відносин Лондонської школи економіки та політичних наук – її первісною академічною базою. Однак, на думку частини дослідників, англійська школа завдячує своїй появі та формуванню головно або виключно Британському комітету з теорії міжнародної політики. Цей орган складався з «групи вчених та практиків, які протягом приблизно двадцяти п'яти років (1959-1984) зустрічалися під головуванням спочатку Г. Батерфілда, потім М. Вайта, потім А. Ватсона та, зрештою, Х. Булла» [24, с. 2]. Група збиралася для обговорення питань світової політики, зосередившись навколо проблеми міжнародного порядку. Зокрема, одним із центральних питань була проблема можливості виникнення порядку та дотримання правил у міждержавних взаєминах на тлі політики з позиції сили та міжнародної анархії. Головною темою досліджень Британського комітету була історична реальність міжнародних систем та міжнародних суспільств. Привабливість цієї пари концепцій була зумовлена насамперед тим фактом, що поняття міжнародного суспільства видавалося перспективною альтернативою мейнстрімним реалістським та ліберальним поглядам на механізми міжнародного порядку. Автори англійської школи доводили, що більшість держав переважно дотримуються міжнародних норм, оскільки їхні лідери прихильні спільним цінностям та інститутам міжнародного суспільства, які виходять за рамки міжнародної системи суверенних і незалежних держав.

Крім концепції міжнародного суспільства на формування англійської школи як академічної формації вплинула прихильність її членів традиційному, або класичному, підходу до вивчення міжнародних відносин. У Британському комітеті не могли не помітити, що погляди на науку та методологію, яких дотримувалась переважна частина американських дослідників, стояли на заваді глибокому вивченню історичних, соціальних, політичних та моральних питань, які вони вважали важливими. Як зауважив Х. Булл, «деякі з них, принаймні, частково є моральними питаннями, на які за своєю природою не можна дати жодної об'єктивної відповіді, і які можна лише дослідити, прояснити, переформулювати та заздалегідь відповісти з деякої довільної точки зору, згідно з методом філософії. Інші з них є емпіричними питаннями, але настільки невловимими, що будь-яка відповідь, яку ми дамо на них, залишить деякі речі недомовленими, буде не більше ніж пунктом у розмові, яку ще належить завершити» [21, с. 123].

У методологічному плані зазначені питання потребували інтерпретаційних методів того, що Г. Батерфілд та М. Вайт називали класичними дисциплінами філософії, історії, політичної теорії, міжнародного права та воєнних досліджень. Більшість дослідників міжнародних відносин у Сполученому Королівстві поділяли цю позицію, і деякі вчені також відкрито відкидали позитивістську та біхевіоралістичну концепції пізнання.

У 1966 р. Х. Булл опублікував статтю «Міжнародна теорія: аргументація на підтримку класичного підходу» у якій обґрунтовувалася відмінність між «класичною» та «науковою» теорією. Занадто багато прихильників останньої, за словами Х. Булла, «прагнуть до теорії міжнародних відносин, чий положення оснований або на логічних або математичних

доказах, або на строгих емпіричних процедурах перевірки» [1, с. 362]. Оскільки це натхненно бажанням наслідувати кумулятивне зростання знань у деяких природничих науках, а також у певних дисциплінах у рамках соціальних наук, виходячи з припущення, що логіка пояснення застосовна незалежно від предмета, Х. Булл стверджує, що це є «хитрим шляхом» до теорії, до закликів якої «ми маємо залишатися рішуче глухими» [1, с. 377].

На його думку, «жорсткі» методи, такі як кількісна оцінка та прогнозування, побудова моделей та гіпотез, не були придатні для розгляду ключових питань, які стосуються міжнародного суспільства, міжнародного порядку, базових інститутів та нормативних дилем. Ба більше, звівши міжнародну політику до експериментальної гри з виявлення проблем та розроблення рішень, а також відірвавшись від історії та філософії, американці (такі як Мортон Каплан, Томас Шелінг, Карл Дойч, Девід Сінгер, Джордж Модельські, Льюїс Річардсон, Анатоль Рапапорт та інші) позбавили себе засобів самокритики [1, с. 375]. Натомість Х. Булл вважав, що філософсько-історичні дослідження класичного підходу перевершують методологічно-поведінкові докази біхевіоралістів, оскільки вони перевірені часом, саморефлексивні та оціночні. Він відстоював класичні методи судження та інтерпретації, які походять з філософії, історії та права, до яких він пізніше додав вимогу явного формулювання та критичного дослідження власних припущень та цінностей, а також аргумент про те, що принципи верифікації та фальсифікації застосовні, але не без історичної інтерпретації.

Як відомо, прихильники наукового підходу вказують або на недоцільність, або на пряму небезпеку морального мислення та дій у міжнародних відносинах. Завдання теорії міжнародних відносин, на їхню думку, полягає у створенні емпіричних, ненормативних узагальнень. Автори англійської школи натомість не бачать можливим розмежувати «факти» та «цінності» і підкреслюють важливість нормативних питань у дослідженнях. Реальність світової політики не є незалежною від наших уявлень про неї, навіть на рівні опису та спостереження. Що ще важливіше, вона не є незалежною і від інтерсуб'єктивних розумінь та намірів акторів, поведінка яких становить предмет дисципліни. Хоча науковий підхід й може бути доречним для пояснення поведінки держав у рамках міжнародної системи, традиційний підхід необхідний для інтерпретації поведінки держав у рамках історичного суспільства, створеного ними самими.

Як зауважує у цьому контексті К. Наварі, підходи англійської школи у дослідженні правил поведінки звертаються до свідомості агентів [18; 22, с. 4]. На відміну від механістичної «поведінки», правила поведінки мають свідомо сприйматися політичними суб'єктами. З точки зору розрізнення причин та намірів, теорія англійської школи, відповідно, віддає перевагу умисним формам пояснення, принаймні, тією мірою, якою це стосується міжнародного суспільства. На відміну від міжнародної системи, яка може регулюватися механістично, міждержавне суспільство, створене правилами, конститується раціональними суб'єктами з намірами. Відповідно, для вчених англійської школи позитивістський каузальний аналіз не видається тут доречним [22, с. 4]. Більш релевантним для них при вивченні міжнародного суспільства є те, що М. Вебер називає *verstehen* (тобто «розуміти») або інтерпретативною орієнтацією соціальної науки, яка фокусується на соціальній дії. Він визначає це як будь-яку дію, що первісно має сенс для діючого і яка бере до уваги дії інших людей. Це значить, що ідеї, переконання, інтереси, наміри, бажання, цінності, сумніви, страхи та інші подібні людські спонуки та орієнтації мають бути у центрі дослідження [11, с. 208]. З точки зору методу, це схилитиме дослідника до позиції залученого спостерігача, який досягає розуміння соціального шляхом проникнення в уми та розкриття мотивів та прагнень його учасників.

Утім прихильність авторів англійської школи до розуміючої соціології не означає, що вони не займаються каузальним аналізом. Явну вимогу пошуку причинно-наслідкових зв'язків можна знайти в «Анархічному суспільстві». У ньому Х. Булл заявляє: «Центральна тема у цьому дослідженні полягає у тому, що правила та інститути, на які було зроблено посилання, виконують позитивні функції або ролі щодо міжнародного порядку. У цьому дослідженні під твердженнями такого роду розуміється просто те, що ці правила та інститути є частиною ефективної причинності міжнародного порядку, що вони входять до переліку необхідних та достатніх умов його виникнення» [2, с. 71].

Як бачимо, англійська школа характеризується методологічно плюралістичним підходом. В контексті онтологічного розрізнення її представниками міжнародних систем, міжнародних суспільств та світового суспільства, потрібно застосовувати різні методології для розуміння особливостей кожної з цих онтологічних одиниць [15, с. 395]. Як зауважує Р. Літл, за допомогою біхевіоралістичних інструментів аналізу можна ефективно ідентифікувати повторювані моделі поведінки властиві міжнародним системам; герменевтичні та інтерпретативістські методи необхідно використовувати для дослідження правил, інститутів, інтересів та цінностей, які лежать в основі міжнародного суспільства; зрештою, аксіологія та праксеологія критичної теорії якнайкраще пасує для осмисленого обговорення світового суспільства [15, с. 395].

Ще однією спільною рисою, яка об'єднує англійську школу, є визнання нею важливості історії або історичних знань для вивчення міжнародних відносин. Школа знаходиться у сприятливому положенні для роздумів про глобальну історію, тому що плюралістичний підхід може врахувати різні точки зору на довготривалі історичні процеси і тому, що з моменту свого заснування вона наголошує на важливості розміщення сучасного міжнародного суспільства в належному історичному контексті.

На думку Б. Бузана та Дж. Левсона, англійська школа – один з небагатьох напрямів сучасної теорії міжнародних відносин, який займається створенням грандіозних наративів, тобто аргументів, які прагнуть визначити макро-патерни неперервності та зміни протягом потенційно довготривалих періодів світової історії [4]. В основі англійської школи лежить історичний аналіз того, як виникають, розвиваються та розпадаються міжнародні порядки. Цей фокус відкриває простір для порівняльного дослідження міжнародних суспільств протягом політичної історії і, до певної міри, для побудови ідеально-типових моделей таких суспільств [4].

Своєю чергою, Р. Літл наголошує, що підхід англійської школи допоміг прокласти шлях до розуміння світової історії, надавши аналітичний інструментарій, який дає змогу порівнювати різні міжнародні системи/суспільства [16]. Він допомагає визначити, що у світовій політиці є прикметним, а що – ні. З цієї точки зору світову історію можна розуміти як результат постійної взаємодії сил анархії та ієрархії. Крім того, стає зрозуміло, що міжнародні системи/суспільства, як правило, ґрунтуються на історично зумовлених цінностях та інтересах, а не на незмінних глобальних силах, на які натякають неореалісти та неоліберали.

Загалом авторами англійської школи допускаються різні способи концептуалізації історичних змін у міжнародних відносинах. Як варіант, припускається існування можливості еволюційного розвитку від анархії до порядку в поєднанні з розширенням цивілізованого ядра до периферії. Причому система європейських держав розглядається лише однією з багатьох міждержавних систем в історії. Проте, з іншого боку, саме вона перетворилася на тип загальносвітового міжнародного суспільства. Це породило певний телеологізм серед деяких представників англійської школи, які спокусилися трактувати сучасну

міждержавну систему як свого роду кінцеву ціль розвитку історії міжнародних відносин [21; 24].

Ще один варіант змін – існування можливості коливання. Згідно з історичною концептуалізацією А. Ватсона, організація міжнародної системи рухається від стану повної незалежності, проходячи через гегемонію та панування, до імперії [23]. Міжнародна історія тоді ніби коливається як маятник між двома крайнощами суверенної рівності та імперії. Тому виходить, що міжнародні суспільства часто черпають свою згуртованість або з неприйняття імперського минулого, або зі страху перед імперським майбутнім.

Менш поширеним варіантом концепції змін є розгляд політичної історії як послідовності гегемоній [див., напр.: 6; 7; 17]. З цієї точки зору міжнародне суспільство видається не більше ніж неформальним способом організації правління, який зберігає видимість легітимності, залишаючи слабшим державам ілюзію національного суверенітету. Згідно з цим поглядом, який відносно недостатньо розвинений в англійській школі, міжнародне суспільство тлумачиться як альтернатива іншим можливим способам організації панування, таким як імперія та союзеренітет.

Отже, у підсумку зазначимо, що англійська школа є альтернативною, самодостатньою та відмінною концепцією дисципліни міжнародних відносин. Представники школи передусім виходять з того, що дослідження міжнародних відносин є гуманітарною дисципліною, яка залучає вченого у філософський, історичний, правовий або соціологічний підхід, вона не є і не може бути строго науковою. Її традиція філософської ґрунтовності та витонченості, історико-соціологічного розуміння та несприйняття науки у позитивістському ключі впливає з припущень про природу та основи знання у теорії міжнародних відносин, а також його межі та сприйнятливості до перевірки.

Можна стверджувати, що англійська школа відіграла важливу роль у визначенні того, якими саме мають бути основні проблемні області дисципліни. З точки зору істотних дослідницьких проблем, школа фокусується на нормативних, соціальних та історичних питаннях міжнародних відносин. Концепція міжнародного суспільства розглядається як ключова концепція, що об'єднує англійську школу. Хоча серед її представників немає згоди щодо того, як міжнародне суспільство з'явилося, у якому стані воно перебуває тепер і яка перспектива його очікує у майбутньому. Так само відсутня одностайність у розумінні того, чому та як інтереси, норми та правила, що лежать в основі міжнародних суспільств, змінюються, а іноді розмиваються та зникають. Переважно саме ці питання формують ядро дослідницької проблематики англійської школи сьогодні.

Список використаної літератури

1. Bull H. International theory: the case for a classical approach. *World Politics*. Volume 18, Issue 3. April 1966. pp. 361-377.
2. Bull H. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. – 3rd edition. – London: PALGRAVE, 2002. XXXV, 329 p.
3. Buzan B. The English School: an underexploited resource in IR. *Review of International Studies*. 2001, July. Vol. 27, No 3. pp. 471-488.
4. Buzan B., Lawson G. The English School: history and primary institutions as empirical IR theory? In: *The Oxford Encyclopedia of Empirical International Relations Theory* / Ed. by William R. Thompson. New York: Oxford University Press, 2018. pp. 783-799. URL: https://eprints.lse.ac.uk/90183/1/Lawson%20English%20School_2018.pdf
5. Buzan B., Little R. The 'English patient' strikes back: a response to Hall's mis-diagnosis. *International Affairs*. 2001, October. Vol. 77, No. 4. pp. 943-946.

6. Clark I. Towards an English School Theory of Hegemony. *European Journal of International Relations*. 2009. Vol. 15, Issue 2. pp. 203-228.
7. Clark I. Hegemony in International Society. New York: Oxford University Press, 2011. 288 p.
8. Finnemor M. Exporting the English School? *Review of International Studies*. 2001. Vol. 27, No. 3. pp. 509-513.
9. Grader S. The English school of international relations: evidence and evaluation. *Review of International Studies*. 1988, January. Volume 14, Issue 1. pp. 29-44.
10. Hall I. Still the English patient? Closures and inventions in the English school. *International Affairs*. 2001, October. Vol. 77, No. 4. pp. 931-942.
11. Jackson R. Is there a classical international theory? In: *International theory: positivism and beyond* / Ed. by Steve Smith, Ken Booth and Marysia Zalewski. New York: Cambridge University Press, 1996. pp. 203-220.
12. Jones R. E. The English school of international relations: a case for closure. *Review of International Studies*. 1981. Vol. 7, No. 1. pp. 1-13.
13. Linklater A. The English School. In: *Theories of International Relations* / Scott Burchill ... [et al.]. – 3rd ed. – Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan, 2005. pp. 84-109.
14. Linklater A., Suganami H. The English School of International Relations: A Contemporary Reassessment. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2006. IX, 302 p.
15. Little R. The English School's Contribution to the Study of International Relations. *European Journal of International Relations*. 2000. Vol. 6, No. 3. pp. 395-422.
16. Little R. The English School and World History. In: *International Society and its Critics* / Edited by Alex J. Bellamy. New York: Oxford University Press, 2004. pp. 45-64.
17. Lubbock R. Arrighi's pendulum: (Re)reading *The Evolution of International Society* in the twenty-first century. *International Politics*. 2025. Vol. 62, No. 1. pp. 127-150.
18. Navari C. What the Classical English School was Trying to Explain, and Why its Members Were not Interested in Causal Explanation. In: *Theorising International Society: English School Methods* / Edited by Cornelia Navari. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2009. pp. 39-57.
19. Suganami H. The structure of institutionalism: an anatomy of British mainstream International Relations. *International Relations*. 1983, April. Volume 7, Issue 5. pp. 2363-2381.
20. Suganami H. The international society perspective on world politics reconsidered. *International Relations of the Asia-Pacific*. 2002. Volume 2, Issue 1. pp. 1-28.
21. The Expansion of International Society / Ed. by Hedley Bull & Adam Watson. Oxford: Clarendon Press, 1984. XI, 479 p.
22. Theorising International Society: English School Methods / Ed. by Cornelia Navari. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2009. 248 p.
23. Watson A. Systems of states. *Review of International Studies*. 1990, April. Vol. 16, No. 2. pp. 99-109.
24. Watson A. The Evolution of International Society: A Comparative Historical Analysis. London; New York: Routledge, 1992. VIII, 337 p.
25. Wilson P. The English school of international relations: a reply to Sheila Grader. *Review of International Studies*. 1989. Vol. 15, No. 1. pp. 49-58.

THEORY AND METHODOLOGY OF THE ENGLISH SCHOOL OF INTERNATIONAL RELATIONS RESEARCH

Oleh Kukartsev

Lviv Polytechnic National University,

Institute of the Humanities and Social Sciences,

Department of Political Science and International Relations,

Metropolitan Andrey str., 5, 79013, Lviv, Ukraine

The typical features of the theory and methodology of the English school of international relations research are revealed. The purpose of the investigation is to determine the features of the English school of world politics research and its role in the disciplinary history of international relations. Based on the historical method, analysis of methodology, and the method of substantive analysis of ideas, concepts and theories, the history of the emergence of the English school, the specifics of its theoretical and methodological approach to the study of phenomena and processes of world politics, as well as the subject field are covered.

It has been found that the English school is an alternative, self-sufficient and distinctive concept of the international relations discipline. Representatives of the school primarily proceed from the fact that the study of international relations is a humanitarian discipline that involves the scholar into a philosophical, historical, legal or sociological approach. In their opinion, the international relations theory is fundamentally normative, it is not and cannot be strictly scientific (in the positivist understanding of science). It was found that its tradition of philosophical thoroughness, historical-sociological understanding and non-perception of science in a positivist key follows from the suppositions about the nature and foundations of knowledge in the IR theory, as well as its boundaries and sensitivity to verification.

It is clear that the English School has played an important role in defining what the core problem areas of the discipline should be. In terms of substantive research problems, the School focuses on normative, social and historical issues in international relations. The concept of international society is seen as the key concept that unifies the English School. Although there is no agreement among its members on how international society came into being, what its current state is and what its future prospects are. There is also no unanimity in understanding why and how the interests, norms and rules that underlie international societies change.

Key words: the English School, international relations, world politics, tradition, traditional approach, epistemology, international relations theory, methodology, normative theory, history, international society.